

Україна в новій геополітичній конфігурації

УДК 321 (327-100)

Майже непоміченим 12 вересня 2013 р. пройшов один ювілей: виповнилося півстоліття з дня підписання Договору про асоціацію між Туреччиною та Європейським економічним співтовариством. Здавалося б, гідний привід оцінити спільно пройдений шлях і намітити плани на майбутнє. Проте турецькі політики та мас-медіа або проігнорували знаменну дату, або говорили про неї з ледь прихованим роздратуванням. Ще б пак! Угода про асоціацію, безсумнівно, принесла Туреччині значні економічні результати, однак у політичному сенсі прирекла державу з великими амбіціями на принизливе півстолітнє очікування в передпокої Європи, яка об'єднується.

Тим часом інша велика держава – Україна – з нетерпінням чекає моменту, коли і її допустять до цього передпокою. При цьому жоден тверезомислячий аналітик не ризикне впевнено сказати, що очікування Києва повноцінного членства в Євросоюзі не затягнуться довше, ніж у Туреччини.

І все ж заплановане на 28 листопада 2013 р. у Вільнюсі підписання Україною та ЄС угоди про асоціацію, що включає положення про створення глибокої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ГВЗВТ), стане кордоном в історії країн пострадянського простору.

ЩО РОБИТИ РОСІЇ?

Безсумнівно, Вільнюс буде важким ударом не стільки по миттєвих інтересах Росії, скільки по світобаченню російської політичної еліти та й значної частини суспільства. Однак життя на цьому не закінчиться. Виникнення нової, несприятливої геополітичної конфігурації змусить Москву вибирати між різними варіантами дій залежно від тих чи інших стратегічних цілепокладань. Якщо спробувати гранично схематизувати вибір, то він полягатиме в рішучості повернути Україну на колишню геополітичну орбіту або в готовності радикально змінити самі правила гри у відносинах Москви та Брюсселя.

Чи можлива після Вільнюса ще одна геополітична переорієнтація Києва, його розворот у бік Росії? Красиві слова про «безповоротність європейського вибору» варто залишити для українського внутрішньополітичного вжитку. Зрештою йдеться про масштаб матеріальних, політико-дипломатичних,

інформаційних та інших ресурсів, які буде готова задіяти Росія для того, щоб уплинути на українські еліти та громадську думку. В останні місяці багато говорилося про те, що щорічний економічний виграш України в разі її вступу до Митного союзу становитиме від 6 до 12 млрд доларів. Він міг бути досягнутий за рахунок майже триразового зниження вартості російського газу, зняття експортного мита на нафтопродукти, створення преференційного режиму для продовольчих товарів. Сюди ж слід додати компенсації, пов'язані з переходом України на загальну для МС ставку єдиного митного тарифу. Безсумнівно, на першому етапі гіпотетичного членства України в Митному союзі саме російському платникові податків довелося б узяти на себе це навантаження.

Альтернативна стратегія – спроба кардинально змінити правила гри між Росією і Євросоюзом та інтегрувати Україну в цю систему як повноправного

учасника – поки що видається суто гіпотетичною. Цей підхід насамперед повинен базуватися на визнанні України ключовим фактором російсько-європейської взаємодії та на виробленні інклюзивного підходу до Києва. Зрозуміло, що ці умови російським лідерам виконати досить важко. Проте ще більш складною перешкодою є політико-інституційна несумісність нинішньої Росії та європейських країн. Одна справа – прагнення гармонізувати розбіжності інтересів між державами з генетично близькими політичними режимами, інша – між країнами, чиї політичні інститути, норми та практики розвиваються в протилежних напрямках. Ця розбіжність в останні півтора року досягла нової якості, істотно обмеживши можливості маневру російської зовнішньої політики у відносинах із Заходом. І навіть блискучий дипломатичний успіх Москви в сирійському питанні лише відтіняє вказану обставину. Судячи з усього, ЄС і США докладуть зусиль, щоб російський тріумф в Женеві було «врівноважено».

Не меншою помилкою може виявитися закриття російського ринку праці для української робочої сили. Зростання соціального напруження через трудову міграцію викликане, як відомо, зовсім не громадянами України. Навпаки, кваліфікація,

знання російської мови, культурна близькість теоретично повинні робити українських трудових мігрантів у Росії бажаними гостями. Нові економічні труднощі, з якими, очевидно, зіткнеться Київ після підписання договору про асоціацію з ЄС, можуть призвести до деякого збільшення масштабів трудової міграції в Росію. Найменше, що необхідно зробити в такій ситуації – не відштовхувати цих людей.

Однією з асиметричних відповідей на геополітичну переорієнтацію Києва міг би стати запуск великої стипендіальної програми, розрахованої на щорічне залучення в російські вузи тисяч студентів із південних і східних регіонів України. Самі стипендії за розміром повинні бути конкурентоспроможними порівняно зі стипендіями в рамках аналогічних програм Євросоюзу. Така програма могла б сформувати когорту прихильників пріоритетного розвитку відносин із Росією; крім того, вона пішла б на користь приймаючим російським вузам. Цілком резонно запропонувати учасникам цієї програми широкі мож-

ливості, що включають різні варіанти подальшого працевлаштування в Росії.

Особливе питання – присутність України після набрання чинності ГВЗСТ у двох зонах вільної торгівлі, з країнами СНД і з Євросоюзом. Не будучи унікальною для світової економіки, ця ситуація – нова для пострадянського простору. Усі ефекти виникнення української змички між двома зонами вільної торгівлі зараз навряд чи можна прорахувати, хоча офіційні російські представники наголошують на негативних наслідках. Не виключено, що найбільший збиток буде пов'язаний не з перетіканням європейських товарів через Україну на російський ринок, а з превентивними захисними заходами Москви та у відповідь реагуванням України та ЄС. У будь-якому разі ця ситуація не зависне надовго. Київ, імовірно, прагнучим політично капіталізувати своє особливе становище, запропонувавши певний тристоронній механізм регулювання торгових відносин, який може трансформуватися на майданчик для предметного обговорення

ідеї створення зони вільної торгівлі від Лісабона до Владивостока. Схоже, що і в Брюсселі не відкиданимуть таку ініціативу, оскільки, по-перше, лібералізація взаємної торгівлі найбільш вигідна європейським експортерам, по-друге, участь Росії в тристоронньому переговорному форматі означатиме фактичне визнання геополітичної зміни, яка повинна незабаром здійснитися у Вільнюсі. Москва, таким чином, опиниться перед дилемою. Якщо концепція тристороннього діалогу передбачатиме тільки обговорення питань зони вільної торгівлі, то російське керівництво, швидше за все, вважатиме за краще ухилитися. Якщо ж Москва захоче та зуміє запропонувати більш широкий порядок, то не виключено, що саме цей формат дасть можливість вивести відносини Росії та Євросоюзу з глибокого застою.

Можливим, однак, є й інший розвиток подій, коли відмова від тристороннього діалогу та ескалація захисних заходів у сфері торговельних відносин призведуть до фактичного виштовхування України із зони вільної торгівлі СНД. Таке витіснення не пройде гладко та, ймовірно, призведе до завершення епохи Співдружності. Строго кажучи, процес запущено близько десяти років тому серією кольорових революцій. Перспектива укладення кількох країн СНД угод про асоціацію з Європейським Союзом відіграла роль своєрідного каталізатора, оскільки слідом за ЄС і Росія поставила ці країни перед вибором «або – або». Вимушена відмова Вірме-

нії від зближення з Євросоюзом і її заявка на приєднання до Митного союзу є яскравою ілюстрацією збільшеної інтенсивності геополітичної поляризації пострадянського простору. Якщо після Вільнюса Росія справді наважиться на витіснення України із зони вільної торгівлі СНД, то в результаті практично вся територія колишнього СРСР (поки що за винятком Узбекистану і Туркменістану) розділиться на два нерівні сектори, один із яких економічно та політично буде прив'язаний до єдиної Європи, а інший – до Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану.

Поляризація пострадянського простору матиме неоднозначні наслідки для МС, основною тенденцією в розвитку якого, принаймні на найближчі два-три роки, може стати екстенсивне розширення. Ризики поспішного збільшення кількості членів поки що недооцінюються. Впевнений старт МС дозволяв сподіватися, що це об'єднання виявиться першим успішним інтеграційним проектом на пострадянському просторі. Однак слідом за початковим позитивним ефектом створення Єдиного економічного простору і спільної митної території Росії, Білорусі та Казахстану був етап «кризи зростання», поступового загострення внутрішньої напруженості між учасниками об'єднання. Сама по собі криза зростання – явище закономірне, але в разі МС обтяжується специфікою персоналістських режимів країн-учасниць і пов'язаними з нею ексцесами на кшталт «справи Баумгертнера». Проте концентрація спільних

зусиль на врегулюванні суперечностей, подальшій уніфікації внутрішнього законодавства, зміцненні інституційної бази й узгодженні стратегічних цілей могла б надати імпульс процесові інтеграції.

У ланцюжку подій, кульмінацією яких може стати вільнюський саміт «Східного партнерства», однією з ключових дат є 8 листопада 2011 року. У той день розпочалося постачання газу газопроводом «Північний потік», завдяки чому істотно знизилася залежність Росії від України як основного транзитера російського блакитного палива. Здавалося б, попри всі перешкоди торжествує лінія Путіна – Шредера на встановлення ексклюзивного енергетичного партнерства Росії та Німеччини, яке, у свою чергу, ще більше посилить політичну перевагу цих країн, відповідно, на пострадянському просторі та в Європейському Союзі. Не тільки Україні, а й Білорусі, Польщі, іншим країнам-транзитерам російського газу належало змиритися з втратою колишніх політико-економічних переваг.

Однак у той же день було опубліковано лист, підписаний міністрами закордонних справ Німеччини Гідо Вестервелле та Польщі Радославом Сікорським, який незадовго до того порівнював «Північний потік» із пактом Молотова-Ріббентропа. Лист, по суті, оголошував про вироблення Німеччиною та Польщею спільного курсу щодо Росії. Подальший розвиток подій показав, що ця заява аж ніяк не була символічною компенсацією Варшаві. Лист Вестервелле і Сікорського ознаменував новий розпо-

діл «сфер відповідальності» між Німеччиною та Польщею. Остання фактично дала сигнал про свою готовність визнати німецьке лідерство в подальшому реформуванні Європейського Союзу. У свою чергу, Німеччина погодилася з критичним підходом Варшави до російської зовнішньої та внутрішньої політики. Фокусуючи увагу на інституційних та економічних проблемах єдиної Європи, утримуючись від надмірної залученості у справи пострадянського простору та змирившись із поступовою стагнацією німецько-російських відносин, Берлін надав Польщі та солідарним із нею країнам Балтії та Вишеградської групи можливість виявляти все зростаючий вплив на вироблення східної політики Євросоюзу.

Нині можна сказати, що східна політика ЄС багато в чому стає ягеллонською. Якщо не зважати на внутрішньопольські політико-ідеологічні розмежування, то в широкому розумінні

ягеллонською політикою можна назвати координацію зусиль еліт центральних і східноєвропейських країн на основі протистояння Росії. Історично ці країни або входили до складу Королівства Польського та Великого Князівства Литовського (а потім – Речі Посполитої), або принаймні примикали до балтійсько-чорноморського міжмор'я. У сучасних умовах ягеллонська політика означає спробу виведення декількох країн пострадянського простору з геополітичної «сірої зони», у якій вони перебували після розпаду СРСР, їх політичну та економічну прив'язку до єдиної Європи та блокування участі цих країн у альтернативних ЄС інтеграційних проєктах.

Новітній етап ягеллонської політики щодо Києва розпочинався в дуже несприятливій обстановці. В умовах світової економічної кризи увагу провідних країн Євросоюзу та США було відвернуто від регіону СНД, позиції Росії

на пострадянському просторі явно зміцнилися, а в Україні лідери «помаранчевої» революції, які зазнали електоральної поразки, опинилися в політичному небутті або на лаві підсудних. Сама можливість діалогу з новою українською владою, яка почала судові переслідування Юлії Тимошенко та її соратників, багатьом у Європі здавалася досить сумнівною. Однак прихильники ягеллонської політики крок за кроком вибудовували відносини з Віктором Януковичем та його командою, використовуючи наростання напруженості між Кремлем і Банковою. І якщо на перших порах Янукович міг розглядати розморожування діалогу з Брюсселем лише як фактор, що зміцнює його позиції в жорсткому торзі з «Газпромом» і Путіним, то надалі завдяки ягеллонській дипломатії він визнав перспективною для себе та свого оточення ставку на досягнення угоди про асоціацію з Євросоюзом.

В умовах, коли європейський інтеграційний проєкт переживає глибоку кризу, інститутам ЄС настійно потрібні нові докази власної привабливості та політичної успішності. Тому не в останню чергу сталася ягеллонізація східної політики Євросоюзу. Включення України у сферу економічного та політичного впливу Європи може стати тим успіхом, який матиме великий резонанс, але не вимагатиме істотних витрат від європейських платників податків. Більше того, відкриття досить емного українського ринку – безперечне благо для орієнтованих на експорт економік, передусім Німеччини. Разом із тим формат асоціації не дає змоги Києву розраховувати на субсидії з Брюсселя, доступні лише повноправним членам Євросоюзу.

Ягеллонська політика стосовно України спирається й на зростаючу підтримку Сполучених Штатів. У першу чергу це обумовлено провалом перезавантаження після повернення в Кремль Володимира Путіна. Водночас одним зі стимулів американського інтересу до України можуть бути переговори між США та ЄС про створення Трансатлантичної зони вільної торгівлі та інвестицій. У разі успіху цього глобального проєкту Україна виявиться чимось на зразок безкоштовного «дodatка» до об'єднання двох найбільших економік світу.

Які ж перспективи продовження ягеллонського курсу в східній політиці Європейського Союзу після Вільнюса? Звичайно, багато що залежить від змін, яких зазнає модель

європейської інтеграції в ході внутрішньої перебудови та в результаті створення зони вільної торгівлі зі Сполученими Штатами. Більш імовірно, що ягеллонський курс буде ревізовано з боку ключових країн Євросоюзу. Справді, після України з високою мірою імовірності у фокус ягеллонської політики повинні потрапити Білорусь і Придністров'я. Рівень конфліктності і в тому, і в іншому разі може виявитися таким, що зашкалює. Швидше за все, витрати провідні країни ЄС оцінять як невинувато високі. Німеччині та Франції в цих умовах буде зручніше повернутися до діалогу з геополітично ослабленою Росією, ніж намагатися остаточно загнати її в кут. Однак очікувати повної відмови від ягеллонських конотацій у східній політиці об'єднаної Європи не слід.

НАСТУПНОГО РАНКУ...

На ранок після підписання у Вільнюсі Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, швидше за все, нічого суттєвого не відбудеться. Велика частина київського «політикуму» святкуватиме свій європейський тріумф і готуватиметься до нового витка традиційної української внутрішньополітичної боротьби всіх проти всіх, західна преса не забуде оголосити про геополітичну поразку путінської Росії як про доконаний факт, а російська – про втрату Україною реальної суверенітету та похмурі перспективи економіки. Однак серйозні проблеми дадуться взнаки досить скоро, ще до завершення

процесу ратифікації вільнюської угоди. Москва, принаймні, навряд чи стане чекати цього моменту. Швидше за все, розпочнеться зниження обсягу прямих інвестицій і згортання кредитування української економіки російськими фінансовими інститутами. Виключенням стануть, можливо, ті програми, які є найбільш чутливими для великих російських економічних акторів, що мають тісні зв'язки з українськими підприємствами.

У таких обставинах загроза дефолту української економіки різко зростає. Не виключено, що його буде попереджено за рахунок політично мотивованого полегшення для України доступу до кредитів МВФ. Однак українолюбиво, що Європейський Союз перейде до прямого субсидування української економіки навіть після набуття чинності ГВЗСТ. При цьому в перші місяці та роки дії ГВЗСТ розпочнеться процес витіснення з українського ринку продукції місцевих виробників більш дешевими та якісними європейськими товарами. Ці тенденції ще посиляться у зв'язку з форсованим переходом на технічні стандарти ЄС, що є одним із ключових положень ГВЗСТ. Одночасне введення захисних заходів у країнах Митного союзу поставить багато українських підприємств і навіть деякі галузі промисловості на межу краху. Пік кризи може збігтися з виборами Президента України у 2015 році.

Складається враження, що Віктор Янукович і його основна опора у Верховній раді – Партія регіо-

нів, роблячи ставку на підписання угоди про асоціацію з Євросоюзом, якщо й не вдаються до політичного самогубства, то, принаймні, вилутуються у виключно ризиковану гру. Політичний консенсус більшості представлених у парламенті сил навколо курсу на зближення з Європою зникне одразу після підписання вільнюської угоди, а відповідальність за негаразди буде покладено на Януковича та його прихильників. При цьому розколотою опиниться й електоральна база, на яку спираються нинішній президент і Партія регіонів.

«Казус Януковича» надзвичайно важливий для розуміння поведінки та подальшої еволюції пострадянських політичних еліт. Такий же шлях подолав колишній молдавський президент Володимир Воронін, який прийшов до влади під проросійськими гаслами, але здійснив під тиском Заходу крутий політичний розворот, перебуваючи за півкроку від підписання запропонованого Москвою плану придністровського врегулювання. Віктор Янукович після обрання президентом у лютому 2010 р. зробив рішучі кроки на шляху відновлення відносин із Москвою, уклавши з Дмитром Медведевим харківські угоди про продовження на 25 років терміну базування в Севастополі російського Чорноморського флоту і про 30-процентне зниження ціни на російський газ. Однак і харківські угоди, і наступне прийняття Верховною Радою закону про позаблоковий статус України свідчили головним чином

про прагнення команди Януковича повернутися до традиційної політики балансування між Росією та Заходом. Москва, ймовірно, інакше витлумачила мотиви нової української влади і можливості тиску на неї. Спочатку в питанні про долю української газотранспортної системи, а потім і з більш широкого кола проблем російсько-українських відносин ставку було зроблено на використання всіх тактичних і стратегічних переваг, які мав Кремль. Судячи з усього, такий пресинг був сприйнятий найбільш впливовими українськими олігархічними групами, одну з яких очолює сам Янукович, як безперечна загроза їх довгостроковим бізнес-інтересам. І хоча у внутрішній політиці та боротьбі з опонентами українська влада досить успішно застосовувала багато методів влади російської, у зовнішній політиці Києва поновився дрейф у бік Брюсселя.

Перехід України на нову геополітичну орбіту, безсумнівно, забезпечить Януковичу становище партнера, з яким Захід готовий вести діалог. Проте це не означає, що він отримає карт-бланш на зміцнення позицій тими ж методами, якими діяв досі. Швидше, навпаки – жодне серйозне зловживання адміністративним ресурсом не залишиться непоміченим. Брюссель вимагатиме від Януковича вільних виборів і навряд чи дуже засмутиться, якщо він їх не виграє.

Чи втратить Янукович голоси тих українських виборців, які досі симпатизують Росії? Поза всяким

сумнівом, вільнюська ейфорія розвіється швидко, а розчарування євроінтеграційною риторикою виявиться масовим, особливо на сході та півдні України. Не можна виключати й розколу Партії регіонів, де вже відчувається підвищена напруженість у зв'язку з відмовою Банкової від східного інтеграційного вектора. Однак це не означає, що до президентських виборів 2015 р. обов'язково з'явиться нова політична сила та нові лідери, здатні згуртувати незадоволених геополітичною переорієнтацією України. Віктор Медведчук і очолюваний ним рух «Український вибір» поки що не здаються переконливими претендентами на цю роль, а комуністи хоча й поліпшать свої електоральні перспективи, якісної реструктуризації українського «політикуму» забезпечити не зможуть. Імовірно, після підписання вільнюської угоди Янукович зробить кілька примірливих заяв стосовно

Росії. Вони будуть адресовані не стільки Володимиру Путіну або російській громадській думці, скільки власним виборцям. Навряд чи варто сподіватися на позитивну реакцію Москви. І все ж за ними може стояти щось більше, ніж тривіальне політичне маневрування. Уже є ознаки виникнення нового політико-ідеологічного феномена, який можна назвати «східноукраїнським європеїзмом». На відміну від українського етнонаціоналізму, цитаделлю якого є Західна Україна, східноукраїнський європеїзм орієнтований на будівництво політичної нації, яка об'єднує всіх жителів незалежно від мови, віросповідання та етнічної приналежності на платформі суверенітету, стратегічної орієнтації на вступ до Європейського Союзу при одночасному вибудовуванні ексклюзивних відносин із Російською Федерацією. У цій формулі європейська орієнтація озна-

чає, по-перше, прагнення заручитися зовнішньою гарантією державної незалежності, по-друге, рішучість зміцнити позиції українських фінансово-промислових груп у їх взаєминах із партнерами на сході, по-третє, принципову згоду на інституційні трансформації відповідно до прописаних ЄС рецептів. Водночас необхідною частиною формули повинні бути особливі відносини з Москвою, оскільки тільки вони зможуть надати Україні додаткову вагу у взаємодії з Брюсселем. Україна не матиме її, якщо після Вільнюса перетвориться на частину антиросійського «санітарного кордону». У рамках ягеллонського курсу Київ, швидше за все, буде інструментом політики своїх найближчих західних сусідів. Тобто надзавданням східноукраїнського європеїзму повинно стати формування тристоронньої моделі стратегічного партнерства, у якій Україна зуміє виступити в якості

основної сполучної ланки між Росією та Європейським Союзом.

У РФ знайдеться поки що не дуже багато політиків, готових розглядати адептів східноукраїнського європеїзму як надійних партнерів. Допоки основним його спікером виступає Віктор Янукович, довіра до цих ідей і пов'язаних із ними ініціатив залишиться мінімальною. Якщо після Вільнюса в Лівобережній Україні знову зросте популярність гасел приєднання до Митного союзу, у Росії це посилить позиції прихильників жорсткої лінії щодо нинішньої української влади. Вони, швидше, віддадуть перевагу побачити поразку Януковича, навіть якщо цієї поразка йому завдадуть не прихильники інтеграції з Росією, а представники націоналістичних і антиросійських сил.

Ні дива, ні трагедії у Вільнюсі не станеться. Однак наслідки будуть серйозними. Україна ставить експеримент, інтерес до якого проявляють у всіх країнах пострадянського простору. Від того, чи виявляться економічні та інституційні зміни, зумовлені зближенням із ЄС, значущими та позитивними, залежатиме поведінка і Росії, і країн, які поки що на неї орієнтуються.

Асоціація з Євросоюзом не дасть Україні жодних гарантій підключення до цього великого інтеграційного проекту, якому ще належить довести свою життєздатність в умовах турбулентного світу ХХІ століття. Звичайно, українська влада поспішить заявити про прагнення до

повноцінного членства в Євросоюзі, і, можливо, ще за Януковича з'являться підтвердження серйозності таких намірів. Однак потім Україна наблизиться до рубежу, коли в ім'я «прекрасного європейського майбутнього» будуть потрібні дії, що змінюють характер і механізми функціонування державної влади та соціальних інститутів. Немає впевненості в тому, що пострадянська українська еліта зуміє та захоче подолати цей рубіж.

Найважливішим завданням для будь-якої влади в Києві стане збереження політичної суб'єктності та значущості України. Найближчими роками українські лідери зазнають потужного тиску внутрішніх і зовнішніх сил, зацікавлених у відмові Києва від позаблокового статусу та підключенні до ягеллонської політики. Одночасно відбудеться згуртування прихильників збереження позаблокового статусу країни. У цьому протистоянні східноукраїнський європеїзм може виявитися

тією політичною лінією, яка принаймні послабить гостроту внутрішніх протиріч і змусить зовнішніх акторів рахуватися з особливою думкою Києва.

Боротьба за геополітичний вибір України розгорталася в повній відповідності з логікою гри з нульовою сумою. Для політичного режиму сучасної Росії ця логіка органічна, вона служить природним продовженням золотого правила авторитарного панування «друзям – усе, іншим – закон». Однак і Європейський Союз, який фактично прийняв ягеллонське бачення Російської Федерації як напівзруйнованої імперії, що прагне реваншу, у логіці гри з нульовою сумою діє по-імперськи. Навіть якщо багато європейців, українці та росіяни готові сприймати ЄС як «колективну імперію добра», це не змінить самої суті імперського суперництва та пов'язаних із ним довгострокових наслідків для Європи та Євразії.

Можливість того, що після Вільнюса Євросоюз,

Україна та Росія спробують разом виробити принципово новий формат тристоронньої співпраці, заснований на логіці взаємного виграву, існує, але шанси не надто великі. Лідери єдиної Європи, імовірно, намагатимуться уникнути найближчими роками ескалації геополітичного протистояння на пострадянському просторі, однак це не означає, що до остаточного прояснення долі європейського інтеграційного проекту хтось із них почне докладати серйозних зусиль заради гармонізації відносин із Росією. Скоріше, справа обмежиться більш уважним спостереженням за тим, як тактично і стратегічно Москва відреагує на вільнюський саміт і як геополітичне ослаблення вплине на внутрішньополітичні процеси в Росії.

Очевидно, що для російського керівництва простір подальшого вибору обмежено та наявні опції, швидше за все, можуть ранжуватися за масштабами витрат і ризиків. Що ж до суспільства, то для нього Вільнюс повинен стати гірким уроком, який наближає розуміння необхідності докорінних змін політичного порядку та економічного курсу. Життя після Вільнюса продовжиться і в Росії, однак це буде життя в очікуванні змін.

Дмитро ЄФРЕМЕНКО,
доктор політичних наук, завідувач відділу соціології та соціальної психології Інституту наукової інформації із суспільних наук РАН

Редакція «З.С.» висловлює щирі подяку журналу «Росія в глобальній політиці» за право публікації цього матеріалу